

RESTAURATIE VAN DE HASSELTSE KAPEL TE TILBURG

Het plan om de Hasseltse kapel, het oudste en nog altijd levende monument van Tilburg, te restaureren is allerwegen met groot enthousiasme ontvangen. De daartoe in het leven geroepen Stichting heeft intussen onder de stuwende leiding van Prof. Dr. H. F. J. M. van den Eerenbeemt allerlei activiteiten met succes ontwikkeld. Dank zij de spontane medewerking zowel van de Tilburgse bevolking als van de desbetreffende overheidsinstanties kon zelfs het niet geringe kostenprobleem grotendeels worden overwonnen. Giften voor dit doel blijven uiteraard welkom bij de STICHTING RESTAURATIE HASSELTSE KAPEL.

Om een verantwoord restauratieplan te kunnen opstellen werd allereerst de bouwgeschiedenis van deze kapel nagegaan en is ook het gebouw zelf nauwkeurig onderzocht, waartoe aan de buitenkant de pleisterlaag reeds verwijderd werd. Straks hoopt men in de fundamenten nog meer ontdekkingen te doen.

Daarnaast heeft Dr. L. van de Meerendonk o. praem. op verzoek van genoemde Tilburgse hoogleraar een uitgebreid bronnenonderzoek ingesteld in verschillende archieven en zijn bevindingen medegedeeld in een verslag ten dienste van een verantwoorde restauratie, waarmee thans zo spoedig mogelijk zal worden begonnen. Het door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg goedgekeurde restauratieplan is van architect P. Drijvers te Oisterwijk.

Over de oorsprong van de Hasseltse kapel kan men slechts gissen. Het enige houvast tot nog toe biedt een Tilburgs archiefstuk uit 1540, waarin sprake is van een schenking aan „*onser Liever Vrouwen in der capellen aen die Hasselt*”, zodat m.i. deze kapel op z'n vroegst rond 1500 gedateerd mag worden. Enig inzicht in het laatmiddeleeuwse Tilburg zal daarbij onmisbaar zijn.

TILBURG ROND 1500

Naar het schijnt was Tilburg omstreeks 1500 bezig zich tot een aanzienlijk Kempisch dorp te ontwikkelen, dat befaamd zou worden om zijn wolnijverheid.

De structuur van dit dorp werd al van ouds bepaald door de elf „herd-gangen”, waarmee wijken, gehuchten of buurtschappen bedoeld werden. Die middelnederlandse naam zou samenhangen met „he(e)rde” (= herder), hetgeen bevestigd wordt door de latijnse benaming „pastoria”. Tilburg rond 1500 kan men zich voorstellen als een uitgestrekt heidorp, waarvan de uiteenliggende gehuchten door zandwegen waren verbonden.

Op dezelfde plaats als nu nog de „Heikese kerk” staat was kort tevoren de parochiekerk uitgebreid en voltooid, die in de loop der tijden meermalen herbouwd of hersteld is. In deze kerk werden van lieverlede verschillende

altaren gesticht, waarvan de bedienaren „altaristen” genoemd werden. De abdij van Tongerlo bezat weliswaar sinds 1231 het begeavingsrecht – dat is het recht om iemand voor te dragen bij een pastoorsbenoeming – ten aanzien van de kerk van Tilburg, maar de tot pastoor benoemde Norbertijn – aangeduid als de „persoon” – verbleef doorgaans zelf in zijn abdij en liet de feitelijke zielzorg ter plaatse over aan een inheemse seculiere priester, de „vice-cureit” genaamd. Aan dat gebruik was omstreeks 1500 een einde gekomen, toen de pastoors voortaan zelf in Tilburg resideerden op hun pastorie of persoonshuis. Daartoe diende huize „Moerenburg”, een oude bezitting der abdij van Tongerlo, die gunstig gelegen was aan de Oosterwijkse baan, halverwege tussen de sinds 1319 onder één pastoor verenigde kerken van Tilburg en Enschoot, welke nochtans twee afzonderlijke parochies bleven. Met het begeavingsrecht had de abdij van Tongerlo vroeger ook het tiendrecht verworven. De tienden waren bestemd voor het onderhoud van de parochiekerk en van de pastoor. De tienden in natura werden opgeslagen in de tiendschuur van de Tongerloose Hoef – een pachthoeve der abdij – die daarom ook wel „spijker” genoemd werd naar het latijnse woord „spicarium”, dat korenschuur betekent.

Juist rond 1500 was het kasteel van Tilburg aan de Hasselt gebouwd onder Jan van Haestrecht, Heer van Tilburg en Goirle, wiens erfdochter Margriet weldra in het huwelijk trad met Robrecht van Malsen. Daarna moeten kort na elkaar de schuttersgilden van Sint Joris en Sint Sebastiaan zijn opgericht bij de gratie der Heren van Tilburg en Goirle. Naar men weet hadden de Brabantse schuttersgilden oorspronkelijk als doel de bescherming van de bevolking.

Een raadhuis kende men destijds in Tilburg niet en volgens dorpsgewoonte werden de bestuurs- en rechtszaken meestal afgehandeld in de herberg van de schout. Sinds 1500 gebeurde dat met name in de herberg „In den Hert” aan de Heuvel, die in een latijnse akte van 1515 vermeld wordt als „In hospicio cervi”.

In dit laatmiddeleeuwse Tilburg – een aanzienlijk dorp van wevers en boeren – schijnt de Hasseltse kapel ontstaan te zijn.

OORSPRONG VAN DE KAPEL

Het schaarse bronnenmateriaal verschaft helaas geen rechtstreekse aanwijzingen omtrent de stichting van de kapel. Er stond destijds in Tilburg hier en daar wel een „stokske” (in de betekenis van veldkapelletje, bestaande uit een houten kästje met heiligenbeeldje en offerblok), zoals *Sente Clausstock* (op Oerle aan „de Hoogt”), *Sinte Quirijnstock* (waarnaar de Quirijnstokstraat nog genoemd wordt) en in 1530 is zelfs sprake van een *Onser Liever Vrouwen stocksken* (aan de „Heijdsijde”, dat was de Heikant), maar de oudste vermelding van de Hasseltse kapel volgens bovenstaande omschrijving is eerst van 1540.

Het Mariaklokje, dat in het torentje hangt, vermeldt 1536 als jaartal en de Bossche klokkengieter Jaspar Moer als maker (dezelfde, die o.a. in 1524 het Mariaklokje van de kapel te Berkel maakte). Hoewel dit klokje strikt genomen geen bewijs is voor het bestaan van de kapel, aangezien het van elders overgeplaatst zou kunnen zijn, mag men m.i. dat klokje toch wel als een aannemelijke getuige beschouwen, zolang niet het tegendeel aangetoond is.

Voorlopig ziet het er echter niet naar uit, dat men de stichting van de kapel verder kan laten opklimmen dan tot het begin van de zestiende eeuw.

Van enige relatie met de abdij van Tongerlo is nergens gebleken en evenmin met het kasteel van Tilburg. Wel staat vast, dat deze kapel bediend werd door seculiere priesters en de vermelding in 1560 zowel van een tweekapelmeesters als van een wekelijkse Mis versterkt de indruk, dat deze kapel van oorsprong een aangelegenheid geweest moet zijn van de ingezetenen van de herdgang Hasselt, een tamelijk bevolkt gehucht, waarvan het driehoekig pleintje (Hasseltplein) de kern was.

Tot oplossing van dit vraagstuk kan wellicht nog bijdragen een in het Kerkarchief van Hilvarenbeek berustende oorkonde, gegeven te Brussel in 1549, waarbij Keizer Karel V als hertog van Brabant (1515-1555) aan de ingezetenen van het gehucht Groot Westerwijk onder de parochie Hilvarenbeek toestemming verleent tot wederopbouw van hun oude en vervallen kapel. De ingezetenen hadden te kennen gegeven dat lang geleden in dit ver van de parochiekerk gelegen gehucht "gefondeert, geërigeert ende gestelt is geweest zekere cappelle, diewelcke aldaer noch jegewoirdelyck met zekeren outaer daerinne gemaect staende is, om ten gerieve van den ingesetenen van den voirscreven gehuchte daerinne misse te celebreren". Wat de wederopbouw betreft, hadden de ingezetenen "daertoe verworven, xoe vele als 't der spiritualteyt aengaet, oirlof ende consent van den Bisschop van Ludick" (= bisschop van Luik). Hoewel niet in strijd handelend met de voorschriften, gezien het hier de wederopbouw van een OUDE kapel betrof, hadden de ingezetenen zekerheidshalve toch "octroy ende consent" gevraagd volgens de ordonnantie, door Karel V in oktober 1520 uitgevaardigd "dicterende dat men van dan voertaen nyet en soude moegen doen tymmeren, fonderen, erigeren noch doteren ennige nyeuwe kercken, cappellen, collegien, etc."

Hiermee is kennelijk bedoeld het Edict van 19 oktober 1520, waarvan de betreffende passage volgens het „Groot Placaet-Boeck" (deel III, p. 397) luidt: "Is oock van noode te ordineren ende verbieden, dat van nu voortaan geen nieuwe Kercken, Kloosteren, Cappellen of Fundatien in Onsen voorsz Lande van Brabant ende Over-Maze, gemaect noch geërigeert en worden".

Het is dus niet uitgesloten, dat voor de stichting van de Hasseltse kapel de goedkeuring nodig is geweest zowel van de bisschop van Luik (het bisdom 's-Hertogenbosch is van 1559) als van Karel V (althans na 1520).

DE KAPEL ALS GEBOUW

In tegenstelling tot Lambert G. de Wijs, die in zijn prijzenswaardig (nochtans hier en daar te verbeteren) boekje „De Geschiedenis van de Hasseltsche Kapel” uit 1939 de gerestaureerde kapel (met klokkestoel) van Heusdenhout bij Ginneken ten voorbeeld stelde, bepleit Dr. van de Meerendonk in genoemd verslag met klem de vorm van het torentje te handhaven, omdat dit mogelijk reeds tegelijk met de kapel werd gebouwd. Als restauratievoorbeeld ziet deze liever de toren van het naburige Enschoot (die als een 15e-eeuwer bekend staat).

Al veranderde door de loop der geschiedenis deze kapel enkele keren van bestemming, naar het oordeel van Dr. van de Meerendonk ligt het niet voor de hand, dat daartoe telkens ingrijpende en kostbare verbouwingen tot stand werden gebracht. Eerst na 1796, toen het gebouw weer tot kapel werd ingericht, heeft men blijkbaar aan het inwendige van de kapel nogal geknutseld en werd het bedehuisje gaandeweg volgepropt met allerhande devotionalia.

Dit monument zal thans zo veel mogelijk in zijn oorspronkelijke en sobere stijl hersteld worden, waarbij de Stichting het religieuze karakter van de kapel volledig wenst te handhaven.

Vignet uit 1939 van Frans Mandos Tzn.

Juist deze sfeer van eenvoud en vroomheid beschreef de Tilburgse journalist Uri Nooteboom in zijn opstel „Jeugd in een fabrieksstad” uit 1942 aldus:

„De Hasseltse kapel is misschien het enige historische gebouw in Tilburg. Is het uit de vijftiende of uit de zestiende eeuw? Het is een klein bedehuis met een spits dak en een klein koor. Het licht valt er binnen van weerszijden door drie kleine ramen, die door houten roeden in kleine ruitjes zijn verdeeld. Magere houten pilaren steunen het lage gewelf. Boven den ingang verheft zich een lage toren met nederige spits. Daarin hangt een

klok: „Maria is mijnen naam – Jasper Moer maeckte mij in 't jaer ons Heeren 1536". Het kapelleke heeft de tijden van de Hervorming meegemaakt. Het heeft de stilte gekend van de ontruiming en de verlatenheid. Er heeft nadien enen wever in gewoond, het bedehuiske heeft gedaverd van het gekletter van een getouw. Er is een herberg in geweest, er werd bier getapt en door enen zatten mens misschien wel gevloekt. Maar sinds 30 April 1796 staat er het beeld der Lieve Vrouw op het barok altaar in den renaissancemantel.

Het was er druk in vroeger jaren als ge er den jongen Meidag binnen kwaamt... De Tilburgse vroomheid prevelde hier haar ochtendlijk morgengebed in de benauwde sfeer van een overvolle ruimte".

STEUN VOOR DE RESTAURATIE

Een aantrekkelijke manier om deze restauratie te steunen is het bestellen van een geschenkdooz met drie fraaie porseleinen schaaltes (waarop oude voorstellingen van de Hasseltse kapel, het kasteel van Tilburg en de Markt van Tilburg staan afgebeeld) à f. 9.50; de afzonderlijke schaaltes zijn verkrijgbaar à f. 3,— per stuk. Bestellingen kunnen – zolang de voorraad strekt – ook bij het Gemeentearchief (Paleis-Raadhuis) te Tilburg worden opgegeven. Moge het initiatief van de Stichting ook buiten Tilburg de belangstelling krijgen, die het alleszins verdient.

Hilvarenbeek

J. A. J. BECX